

10

Koulutusloikan kannattajat

Suhtautuminen oppivelvollisuusuudistukseen yhteiskunnallisen aseman mukaan

Toni Ahva, Vilja Helminen & Hanna Wass

Oppivelvollisuudesta on käyty poliittista keskustelua jo sadan vuoden ajan. Viimeisimmässä uudistuksessa oppivelvollisuutta pidennettiin 18 ikävuoteen ja toisen asteen oppimateriaaleista tehtiin maksuttomia. Vaikka tavoitteet koulutuksellisen tasa-arvon edistämisestä ja työllisyyden parantamisesta ovat laajasti jaettuina, keinona oppivelvollisuuden pidentäminen jakaa kansalaisten ja päättäjien mielipiteitä. Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten kansalaiset ja päättäjät suhtautuvat oppivelvollisuusuudistukseen ja miten heidän yhteiskunnallinen asemansa on yhteydessä näkemyksiin.

Johdanto

Joulukuussa 2020 hyväksytty oppivelvollisuusikä nostaminen 18 ikävuoteen ja siirtyminen maksuttomaan toisen asteen opetukseen on historiallinen koulutuspoliittinen uudistus. Uudistus kirjattiin keväällä 2019 pääministeri Antti Rinteen ja myöhemmin pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan (2019, 166–167). Uusittu laki astui voimaan elokuussa 2021 ja koski näin ollen ensimmäisen kerran perusopetuksen keväällä 2021 päättäneitä nuoria. Oppivelvollisuusikä nostamisen ja siihen yhdistetyn toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuden tavoitteena on, että jatkossa jokainen nuori saisi vähintään toisen asteen koulutuksen. Niin hallitusohjel-

massa kuin oppivelvollisuusikärajan nostamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 173/2020) uudistusta on perusteltu sillä, että se vahvistaa työvoiman osaamista ja ehkäisee nuorten syrjäytymistä. Lisäksi odotetaan, että uudistukset parantavat haavoittuvien ryhmien mahdollisuuksia päästä koulutukseen ja työllistyä myöhemmin. Hallituksen esityksen keskeinen argumentti on koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle joutuneiden nuorten osuuden vähentäminen.

Uudistuksen tavoitteissa on havaittavissa kaksi sitä puoltavaa pääargumenttia. Ensinnäkin uudistus voidaan nähdä tasa-arvotekona, joka ehkäisee koulutuksellista eriarvoisuutta ja tarjoaa kaikille nuorille yhdenvertaiset mahdollisuudet koulutautua. Koulutuksellista tasa-arvoa tavoitellaan erityisesti maksuttomien oppimateriaalien kautta. Toiseksi uudistusta voi lähestyä tulevaisuuteen suuntautuneena työllisyystoimena, joka osaltaan tukee tavoitetta työllisyysasteen nostamisesta. Oppivelvollisuuden pidentämisen työllisyysnäkökulma on noussut esille sekä Talouspolitiikan arviointineuvoston raportissa (Seuri ym. 2018) että taloustieteilijöiden laatimassa koronakriisin talouspolitiikan strategiassa (Vihriälä ym. 2020).

Tutkimme tässä artikkelissa sitä, miten yhteiskunnallinen asema on yhteydessä oppivelvollisuusuudistuksen kannatukseen. Mittaamme yhteiskunnallista asemaa perinteisillä ”objektiivisilla” mittareilla (koulutus, tulot), subjektiivisilla arvioilla omasta yhteiskunnallisesta asemasta suhteessa toisiin ja oman taloudellisen aseman muutoksista sekä vanhempien ammattiluokalla. Yhteiskunnallinen asema nivoutuu usein tiiviisti näkemyksiin julkisen sektorin interventioiden hyödyllisyydestä (ks. Andersen ym. 2021), joten sen voi osaltaan olettaa ohjaavan suhtautumista oppivelvollisuuden pidentämiseen riippumatta siitä, nähdäänkö uudistus ensisijaisesti tasa-arvotekona vai työllisyystoimena. Tasa-arvonäkökulmasta uudistukseen suhtautuminen jäsentyy todennäköisesti pitkälti äänestäjän omien taloudellisten intressien pohjalta. Tällöin on oletettavaa, että yleisestä yhdenvertaisuuden vahvistumisesta yhteiskunnassa hyötывät kannattavat uudistusta muita enemmän. Sama pätee niihin, jotka arvioivat taloudellisen asemansa jo heikentyneen tai heikentyvän tulevaisuudessa. Suurituloiset saattavat sen sijaan olla erityisen tietoisia uudistuksen kustannuksista ja niiden rahoittamisen mahdollisesti verotukseen kohdistamista paineista, mistä syystä he suhtautuvat siihen muita varauksellisemmin. Tulevaisuuteen kohdistuvana työllisyyttä ja julkista taloutta vahvistavana investointina uudistuksen voi puolestaan arvioida saavan kannatusta korkeammin koulutetuilta, jotka ovat perillä poliittisesta päätöksenteosta ja taloudellisesta tilanteesta, ja siten valmiimpia hyväksymään lyhyen aikavälin kustannukset pitkän tähtäimen yhteisen edun saavuttamiseksi. Vastaavasti päättäjien voi olettaa olevan tältä osin kansalaisia tulevaisuusorientoituneempia (ks. Rapeli 2023).

Empiirinen analyysimme pohjautuu *”Kansalaisuuden kuilut ja kuplat (BIBU)”* -tutkimushankkeessa kansalaisille ($n = 2\,106$) ja eri päättäjärhyhmille ($n = 806$) syksyllä 2020 tehtyyn kyselyyn. Tarkastelemme ensin, miten kansalaiset suhtautuvat oppivelvollisuuden pidentämiseen ja toisen asteen maksuttomuuteen tuloluokittain ja koulutustason mukaan. Tutkimme sen jälkeen, missä määrin itsearvioitu yhteis-

kunnallinen asema ja siinä tapahtuneet muutokset ovat yhteydessä kansalaisten ja päättäjien näkemyksiin, ja perehdymme päättäjien sosiaalisen liikkuvuuden merkitykseen uudistuksen kannatuksessa. Lopuksi vertaamme vielä kansalaisten ja päättäjien oppivelvollisuuskantoja. Tarkastelemme analyyseissa oppivelvollisuuden pidentämistä ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuutta erikseen heijastellen niiden luonnetta kahtena erillisenä, joskin toisiinsa nivoutuvana politiikkatoimena. Oppivelvollisuuden pidentäminen edellyttää käytännössä toisen asteen koulutuksen maksuttomuutta, joka kattaa oppimateriaalit, työvälineet ja ylioppilastutkinnon suorittamiseksi vaaditut viisi pakollista koetta, mutta maksuttomuus itsessään ei vaadi oppivelvollisuuden pidentämistä. Näiden kahden uudistuksen kannatus saattaa siten jossain määrin vaihdella. Ennen varsinaista empiiristä analyysia esittelemme lyhyesti oppivelvollisuusuudistusta koulutuspoliittisena kysymyksenä ja pohjustamme testattavat hypoteesit aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta.

Oppivelvollisuusuudistuksen tausta

Oppivelvollisuus on merkittävä yhteiskunnallinen kysymys, josta on käyty Suomessa poliittista keskustelua viimeiset sata vuotta. Nyt toteutettua lakimuutosta voidaan pitää kolmantena suurena oppivelvollisuusuudistuksena vuoden 1921 säädetyin ensimmäisen oppivelvollisuuslain ja oppivelvollisuutta kolmella vuodella pidentäneen vuoden 1968 peruskoulu-uudistuksen jälkeen (ks. Ahonen 2021; Torsti 2021). Oppivelvollisuuden kautta tavoiteltava koulutustason kohentaminen on leimallisesti asiakysymys, jonka päämääristä vallitsee laaja yhteisymmärrys (engl. *valence issue*), mutta näkemykset keinoista saattavat poiketa toisistaan huomattavastikin (ks. Green 2007). Oppivelvollisuuden muutokset myös koskettavat joko suoraan tai välillisesti merkittävää joukkoa kansalaisista, joten niihin kohdistuu poliittisten jännitteiden ohella suuri julkinen kiinnostus.

Kolmas poliittinen keskustelu, joka päättyi joulukuussa 2020 oppivelvollisuuden pidentämiseen kahdella vuodella, sai alkunsa 2010-luvulla puolueiden ohjelmatyöstä. Keskustelussa nousi tuolloin esille tarve ulottaa oppivelvollisuus kokonaan tai osittain koskemaan toisen asteen koulutusta. Oppivelvollisuus nousi erityisesti SDP:n ja Vasemmistoliiton ohjelmissa, kun taas Vihreät painottivat toisen asteen maksuttomuutta (ks. Torsti 2021).¹ Puolueiden aloitteen pohjalta opetus- ja kulttuuriministeriö valmisti vuonna 2013 oppivelvollisuuden pidentämistä 17 ikävuoteen osana pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen päättämää rakennepoliittista ohjelmaa. Keskeisenä tavoitteena oli vähentää koulutuksen keskeyttämistä ja pidentää nuorten työuria. Uudistus ei kuitenkaan edennyt valmistelua pidemmälle, sillä pääministeri Alexander Stubb hallitus luopui sen ajamisesta vuoden 2014 budjettiriihessä. Argumentit puolesta ja vastaan olivat pitkälti samoja kuin Marinin hallituksen esityksestä käydyssä

¹ Puolueiden nimiä käsitellään tekstissä erisniminä, vaikka nimi kirjoitettaisiin puolueräkisteriin merkittyä muotoa lyhyemmässä muodossa: Keskusta, Kokoomus, Kristillisdemokraatit.

keskustelussa. Yksi merkittävin kysymys liittyi uudistusten kustannuksiin. Uudistusta puolestaan perusteltiin pääosin sen suotuisilla tasa-arvovaikutuksilla.

Oppivelvollisuuden pidentäminen ja toisen asteen oppimateriaalien muuttaminen maksuttomiksi ottivat harppauksen vuoden 2019 eduskuntavaaleissa, jolloin sitä koskevat tavoitteet kirjattiin mukaan SDP:n, Vihreiden ja Vasemmistoliiton eduskuntavaaliohjelmiin. Keskustelu tarpeesta koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi kiihtyi vaalien kynnyksellä, kun maksuttoman toisen asteen puolesta jätettiin eduskunnalle kansalaisaloite (KAA 5/2018). Puolueiden välinen jännite nousi jälleen esille juuri ennen eduskuntavaaleja, kun sivistysvaliokunta porvarihallituksen enemmistöllä esitti kansalaisaloitteen hylkäämistä (SiVM 17/2018), minkä jälkeen välittömästi opiskelijajärjestöt organisoivat laajasti huomiota saaneen mielenosoituksen maksuttoman toisen asteen puolesta.

Oppivelvollisuuden pidentäminen toteutui eduskuntavaalien jälkeen vasemmis-
ton ja Keskustan muodostamassa hallituksessa, jossa pääministeripuolue SDP asetti uudistuksen yhdeksi kynnyskysymykseksi hallituksen muodostamiselle (ks. Torsti 2021). Myös valmistelun ja eduskuntakäsittelyn aikana molempien politiikkatoimien toteuttaminen herätti voimakkaita näkemyseroja. Uudistukset kohtasivat jyrkkää vastustusta etenkin opposition suunnalta ja elinkeinoelämän ulostuloissa (ks. esim. Elinkeinoelämän keskusliitto 2020). Sekä Perussuomalaisten että Kokoomuksen kansanedustajat esittivät sivistysvaliokunnassa lakiehdotuksen hylkäämistä (SiVM 15/2020). Opposition valiokunnan mietintöön jättämissä vastalauseissa arvosteltiin oppivelvollisuuden pidentämistä mekaaniseksi toimeksi, jolla ei pystytty puuttumaan koulupudokkuuden syihin. Kritiikissä uudistusta ei siten nähty toimivana tasa-arvo-työkaluna, vaikka uudistuksen tavoitteita koulutustason nostamiseen ja koulutuksellisen yhdenvertaisuuden edistämiseen liittyen pidettiinkin sinänsä kannatettavina. Mekaanisen pakon sijaan oppivelvollisuuden pidentämistä kritisoinut korostivat valinnanvapautta opiskelijoiden motivaation lähteenä. Lisäksi vastalauseissa vedottiin puutteisiin tutkimusnäytössä ja asiantuntijanäkemyksen huomioimisessa.

Uudistuksia arvosteltiin erityisesti taloudellisista näkökulmista pitkälti niistä koituvien kustannusten ja riittämättömän resursoinnin vuoksi. Hallituksen esityksen lausuntokierroksella useat tahot katsoivat, että resurssit tulisi kohdentaa tarkemmin ohjauksen ja muiden nuorten palvelujen avulla eniten tukea tarvitseville, jolloin ne riittäisivät paremmin (HE 173/2020). Siinä missä kannattajat näkivät toimet pitkän tähtäimen työllisyystoimena, vastustajat olivat huolissaan valtion roolista uudistusten maksajana ja niiden muodostamasta pysyvästä rasitteesta julkiselle taloudelle. Esille nousi vahvasti myös opetuksen järjestäjien huoli uudistuksen tiukasta aikataulusta koronapandemian aikana (esim. Kuntaliitto 2020; Sivistystyönantajat 2020). Esimerkiksi Kuntapulssi-kyselyssä yli 90 prosenttia kunnista piti oppivelvollisuuden ikärajan nostamista tarpeettomana silloisessa koronatilanteessa (Kuntaliitto 2020), mitä selittänevät sekä aikataululliset että taloudelliset varaukset uudistuksen toimeenpanoon liittyen.

Oppivelvollisuuskeskustelussa voidaankin havaita poliittinen jakolinja, jossa yhdellä puolella korostetaan tasa-arvon tavoittelemista kaikkia yhteisesti velvoittavilla rakenteellisilla ratkaisuilla, ja toisella puolella painotetaan yksilöllisyyttä ja valinnanvapautta. Tämä jakautuminen ei ole uutta: oppivelvollisuuskeskustelusta on havaittu, että poliittiset jakolinjat ovat säilyneet historiallisesti hyvin samankaltaisina sekä sisällöllisesti että puolueiden välillä. Poliittinen vasemmisto on ajanut yhdenvertaisia koulutusmahdollisuuksia yleissitovuuden kautta (oppivelvollisuus), kun taas poliittinen oikeisto on korostanut valinnaisuutta. Koulutuspoliittinen keskusta (Maalaisliitto/Keskusta ja RKP) on sen sijaan häilynyt kannoissaan (Torsti 2021). Tässä näkökulmasta onkin kiinnostavaa, mille kannalle eri yhteiskuntaryhmät asettuvat oppivelvollisuus uudistuksen osalta ja miten heidän yhteiskunnallinen asemansa on yhteydessä sen kannatukseen.

Hypoteesit

Kuten toimme edellä esiin, oppivelvollisuuden pidentämisen ja siihen kytketyn toisen asteen maksuttomuuden voi yhtäältä nähdä tasa-arvon vahvistumiseen tähtäävänä uudistuksena. Uudistusta on perusteltu niin pääministeri Marinin hallitusohjelmassa (2019, 164–167) kuin oppivelvollisuusikärajan nostamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 173/2020) keinona kaventaa alueellisia, sosioekonomisia ja sukupuolten välisiä eroja oppimisessa ja koulutuksessa, parantaa haavoittuvien ryhmien mahdollisuuksia päästä koulutukseen ja ehkäistä nuorten syrjäytymistä. Tutkimusten pohjalta tiedetään, että vanhempien kasautunut huono-osaisuus erityisesti yhdistyneenä viimesijaisen toimeentulotuen asiakkuuteen periytyy lapsille juuri siten, että he jäävät peruskoulutuksen varaan (Kallio ym. 2016). Yhteys on vahvempi pojilla kuin tytöillä (Eskelinen ym. 2020). Perusasteen koulutuksen varaan jääneiden tulot ovat pääsääntöisesti korkeammin koulutettuja matalammat (Asplund 2001), he työllistyvät muita heikommin (Kalenius 2014) ja vastaavasti työttömien osuus on suurempi (Kailaheimo-Lönnqvist ym. 2020). Talouspolitiikan arviointineuvosto on puolestaan ennakoanut, että perusasteen varaan jääneiden asema heikkenee entisestään sitä mukaa kun osaamisvaatimukset työpaikoilla kasvavat (Seuri ym. 2018).

Mikäli uudistusta lähestytään ennen kaikkea hyvinvointivaltion tasa-arvotoimeina, sen kannatuksen on perusteltua olettaa vaihtelevan yksilön oman sosioekonomisen aseman mukaan. Taloustieteestä ammentavassa lähestymistavassa omanvoitonpyynti (engl. *self-interest hypothesis*) nähdään keskeisenä poliittisten preferenssien vaikuttimena (hypoteesista ja sen kritiikistä ks. Fong 2001). Se heijastaa perinteistä näkemystä politiikasta kamppailuna niukoista resursseista: kuka saa mitäkin, miten ja milloin (Laswell 1936). Omanvoitonpyyntilogiikan mukaisesti julkisen sektorin toimet eriarvoisuuden vähentämiseksi ovat suosituimpia niistä selvimmin taloudellisesti hyötyvien pienituloisten keskuudessa ja vastaavasti saavat vähiten kannatusta

eniten ansaitsevilta, jotka usein kokevat joutuvansa progressiivisen verotuksen kautta tulonsiirtojen nettomaksajiksi. Eri tutkimuksissa onkin systemaattisesti osoitettu, että pienituloisimmat ja työntekijäammateissa toimivat suhtautuvat myönteisimmin hyvinvointivaltioon liittyviin toimiin, kuten tulonsiirtoihin ja julkisen sektorin interventioihin (esim. Andersen ym. 2021; Blekesaune & Quadagno 2003; Choi 2021; Corneo & Gruner 2002; Jensen & van Kersbergen 2017; Jæger 2013; Kaltenthaler & Ceccolis 2008; Linos & West 2003; Lupu & Pontusson 2011; Olivera 2015; Pittau ym. 2012; Saunders & Wong 2013; Svallfors 1997). Yhteys näyttäisi olevan erityisen voimakas sellaisissa vauraissa maissa, joissa eriarvoisuus on korkealla tasolla (Andersen ym. 2021). Taloudellisen hyödyn perusteella oletamme, että *oppivelvollisuusuudistus saa eniten kannatusta pienituloisilta, joille toisen asteen maksuttomuudella on suurin taloudellinen merkitys, ja vähiten kannatusta suurituloisilta, jotka ovat kriittisiä uudistuksen kustannuksia kohtaan* (H1).

Tulojen kaltaisen ”objektiivisen” mittarin ohella kokemus omasta sosiaalisesta asemasta suhteessa toisiin on yhteydessä suhtautumiseen eriarvoisuuteen ja sen hylitsemispyrkimykseen (ks. esim. Brown-Iannuzzi ym. 2015; Kuziemko ym. 2014). Yhteensä 48 maata kattavassa vertailussa havaittiin, että oman asemansa heikommaksi kokevat kannattavat enemmän tulonsiirtoja verrattuna tuloiltaan, koulutukseltaan ja työssäkäynnin osalta samassa asemassa oleviin, jotka kuitenkin arvioivat subjektiivisen asemansa korkeammaksi (Duman 2019). Tältä pohjalta oletamme, että *suhteellista huono-osaisuutta tuntevat kannattavat enemmän oppivelvollisuusuudistusta kuin asemansa hyväksi kokevat* (H2). Kokeellisissa analyysissä on puolestaan osoitettu, että liian optimistiseksi osoittautunut arvio omasta asemasta lisää tulonsiirtojen kannatusta (Cruces ym. 2013). Vastaavan tyyppisellä koeasetelmalla ihmisten on havaittu olevan taipuvaisia Rawlsin (1971) tunnetun oikeudenmukaisuusteorian mukaisesti karttamaan äärimmäistä eriarvoisuutta silloin, kun he eivät ennalta tiedä omaa asemaansa tulojakaumassa (Fisman ym. 2021). Kyselyaineistosta saadut tulokset puolestaan osoittavat, että oletus oman aseman noususta vähentää tulonsiirtojen kannatusta niillä, joilla on korkea riskinsietokyky (Cojocar 2014). Näistä havainnoista johdettuna oletamme, että *ne, jotka arvioivat oman taloudellisen asemansa heikentyneen aiempaan verrattuna, kannattavat muita enemmän oppivelvollisuusuudistusta* (H3). Vastaavasti *ne, jotka arvioivat oman taloudellisen asemansa heikentyvän tulevaisuudessa, kannattavat muita enemmän oppivelvollisuusuudistusta* (H4).

Sosiaalinen liikkuvuus saattaa myös olla merkittävä tekijä suhtautumisessa oppivelvollisuusien pidentämiseen. Ylisukupolvinen liikkuvuus eri ammattiluokkien välillä voi olla joko asemaa nostavaa tai laskevaa ja johtaa usein siihen, että yksilö omaksumalla osittain uuden yhteiskuntaluokkansa asenteet, preferenssit ja toimintamallit (ks. Sorokin 1959). Osa arvoista on kuitenkin siinä määrin perustavanlaatuisia, että niiden juuret juontavat lapsuusiän poliittiseen sosialisatioon eivätkä ne välttämättä siten juurikaan muutu ulkoisten olosuhteiden myötä (Hyman 1959). Asennoitumisen sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon voi olettaa olevan kasvatuksen kautta varsin varhain omaksuttua ja siksi suhteellisen pysyvää sosiaalisesta liikkuvuudesta

huolimatta. Empiirisissä tutkimuksissa onkin havaittu, että sosiaalinen liikkuvuus tasoittaa luokkapohjaisia eroja suhtautumisessa julkisen sektorin työllisyystoimiin, kun uudet tulokkaat tuovat mukanaan jo aiemmin omaksumiaan asenteita (Ares 2020). Nuorten aikuisten osalta on huomattu, että heidän asenteitaan työtä ja hyvinvointia kohtaan selittää pikemmin tulevaisuuteen kohdistuvat odotukset kuin omista lähtökodista kumpuava myötätunto heikompiosaisia kohtaan (Schuck & Shore 2019). Myös laajassa eurooppalaisessa vertailussa sosiaalisella liikkuvuudella todettiin olevan vain vähän vaikutusta tulonsiirtojen kannatukseen, joskaan ylisukupolvista liikkuvuutta kokeneiden ja samassa luokassa pysyneiden asenteet eivät kuitenkaan olleet keskenään identtisiä (Jaime-Castillo & Marqués-Perales 2019). Suomessa, jossa peruskoulu on nähty keskeisenä sosiaalisen nousun väylänä (esim. Pekkarinen & Uusitalo 2012), henkilökohtaisella kokemuksella voisi kuitenkin olettaa olevan yhteys koulutuksen tasa-arvoa koskeviin asenteisiin. Tältä pohjalta oletamme, että *ylöspäin suuntautunutta sosiaalista liikkuvuutta kokeneet kannattavat muita enemmän oppivelvollisuus uudistusta* (H5).

Toisaalta oppivelvollisuusiän pidentämistä voi lähestyä myös tulevaisuusinvestointina. Uudistuksella pyritään paitsi nostamaan Suomen koulutustasoa myös kohentamaan työllisyysastetta, joka nähdään Suomen julkisen talouden pitkän aikavälin kestävyys kannalta keskeiseksi (Stenborg ym. 2021, 21–39; Talouspolitiikan arviointineuvosto 2021, 10, 52). Toisen asteen tutkinnon suorittaminen parantaa työllistymistä verrattuna pelkän perusasteen suorittamiseen. Pelkän perusasteen koulutuksen varassa oleva joukko (noin 16 prosenttia 25-vuotiaista suomalaisista) on suuressa vaarassa jäädä työmarkkinoiden ulkopuolelle, nimittäin joukosta noin 40 prosenttia on koulutuksen ja työelämän ulkopuolella (Seuri ym. 2018, 5). Äänestäjien on esitetty olevan siinä mielessä ”likinäköisiä” (engl. *voter myopia*), että he vaativat politiikalta ennemmin lyhyellä aikavälillä saavutettavia etuuksia kuin pitkälle tulevaisuuteen suuntautuvia investointeja, joiden hyödyt ovat vaikeammin hahmotettavissa (Jacobs & Matthews 2012, 2017, laajemmin keskustelusta ja empiirisistä tuloksista ks. Rapeli 2023). Äänestäjät eivät kuitenkaan muodosta tältä osin yhteneväistä joukkoa, vaan koulutus saattaa olla yksi keskeinen erotteleva tekijä. Korkeasti koulutetut ovat yleensä paremmin perillä politiikasta ja kykenevät paremmin hahmottamaan monimutkaisia asiakokonaisuuksia ja päätöksentekotilanteita, minkä myötä heillä on myös enemmän kärsivällisyyttä politiikan lopputuotoksia kohtaan (Christensen & Rapeli 2021). Vastaavasti koulutus voi vahvistaa kykyä arvostaa pidemmän aikavälin suurempaa hyötyä pikavoittojen sijaan (mt.). Tuoreissa suomalaisissa tutkimuksissa korkean koulutuksen on havaittu korkean poliittisen luottamuksen ohella lisäävän tulevaisuusorientoituneen politiikan kannatusta (Christensen & Rapeli 2021; Rapeli 2023). Tämän suuntaisesti oletamme, että *korkeammin koulutetut kannattavat matlasti koulutettuja enemmän oppivelvollisuus uudistusta* (H6). Vastaavasti on havaittu, että poliitikot ovat huomattavasti kansalaisia tulevaisuusorientoituneempia (Rapeli 2023). Tässä tarkastellun uudistuksen kohdalla hypoteesimme on siten, että *päättäjät kannattavat kansalaisia enemmän oppivelvollisuus uudistusta* (H7).

Aineisto ja tutkimusasetelma

Analyysimme perustuu kahteen *"Kansalaisuuden kuilut ja kuplat (BIBU)"* -tutkimusprojektissa kerättyyn kyselyaineistoon. Niistä ensimmäinen on elo-syyskuussa 2020 Taloustutkimuksen kanssa toteutettu BIBUn kansalaiskysely, jossa kartoitettiin suomalaisten näkemyksiä talous- ja työllisyyspolitiikan keinoista koronakriisin puhkeamisen jälkeen (ks. Kantola ym. 2020). Kysely tehtiin Taloustutkimuksen internetpaneelissa, ja siihen vastasi 2 106 16–79-vuotiasta suomalaista. Muodostunut aineisto on painotettu sukupuolen, iän ja asuinpaikan mukaan niin, että se vastaa tilastollisesti Suomen väestöä (virhemarginaali +/- 2 prosenttiyksikköä).

Toinen aineisto on syys-marraskuussa 2020 toteutettu BIBUn päättäjäkysely, joka kohdistettiin laajalle joukolle eri sektoreiden edustajia. Aineiston keruussa määriteltiin ensin merkittävässä yhteiskunnallisissa valta-asemissa olevat instituutiot ja organisaatiot, minkä jälkeen niistä poimittiin johtavassa asemassa olevat tai yhteiskunnalliseen päätöksentekoon muuten merkittävästi vaikuttavat henkilöt. Kutsu osallistua verkossa toteutettuun kyselyyn lähetettiin sähköpostitse yhteensä 3 580 politiikan, elinkeinoelämän, julkisen sektorin, palkansaajajärjestöjen, korkeakoulujen, tutkimuslaitoksen, ajatushautomojen, median ja vaikuttajaviestintätoimistojen edustajalle. Verkkokysely oli käynnissä 15.9.–21.11.2020, jona aikana vastaajiksi tavoitelluille lähetettiin kaksi muistutusta. Kyselyyn vastasi 699 henkilöä (vastausprosentti 18). Lisäksi 247 henkilöä aloitti vastaamisen ja jätti sen jossain vaiheessa kesken. Heidän vastauksensa on huomioitu analyysissä siltä osin kuin ne ovat saatavilla. Kysymyksiimme oppivelvollisuudesta ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuudesta vastasi 809 henkilöä. Muodostunut otos vastaa koostumukseltaan hyvin alun perin tavoiteltua joukkoa. Elinkeinoelämän vastausprosentti oli hieman keskimääräistä suurempi ja politiikan päättäjien osalta pienempi. Lukumäärällisesti eniten vastaajia oli julkisella sektorilla työskentelevien päättäjien (viranhaltijat ministeriöistä ja muualta valtionhallinnosta sekä kunnanjohtajat) joukossa.

Molemmissa kyselyissä oppivelvollisuusuudistusta koskevia näkemyksiä tiedusteltiin keskenään identtisillä kysymyksillä, joihin oli mahdollista vastata viisiportaisella asteikolla (1=en kannata lainkaan, 2=en juurikaan kannata, 3=kannatan jossain määrin, 4=kannatan erittäin paljon, 5=en osaa sanoa): *"Nostetaan oppivelvollisuuden yläikärajaa 18 ikävuoteen"* ja *"Tehdään toisen asteen opinnoista kokonaan maksuttomia mukaan lukien oppimateriaalit ja työvälineet"*.

Esittämiemme hypoteesien testaamiseksi käytämme selittävinä muuttujina tuloja, koulutustasoa, arviota omasta yhteiskunnallisesta asemasta suhteessa toisiin ihmisiin, kokemusta yhteiskunnallisen aseman muutoksesta viimeisen viiden ja seuraavan viiden vuoden aikana, lapsuuden perheen toimeentuloa, vanhempien ammatteja sekä päättäjien osalta työskentelysektoria. Olemme luokitelleet henkilökohtaiset kuukausittaiset bruttotulot OECD:n suosittelemalla tavalla (ks. Elinkeinoelämän valtuuskunta 2018) kolmeen kategoriaan: pienituloisiin (2 189 e/kk tai alle), keskituloisiin (2 190–5 837 e/kk) ja suurituloisiin (5 838 e/kk tai enemmän). Vanhempien ammattia

koskeva tieto on saatavilla ainoastaan päättäjäkyselyssä, jossa niitä tiedusteltiin kahdella avokysymyksellä vastaajan isän ja äidin ammatista. Luokittelimme vastaukset vastaamaan Tilastokeskuksen Ammattiluokitusta (2010) neljän numeron tarkkuudelle, ja nämä luokittelut puolestaan muutimme vastaamaan yhdeksänportaista European Socio-economic Classification (ESeC) -luokitusta (Harris 2015, Harrison ym. 2006). Päättäjäkyselyn vastausdatassa ei ollut saatavilla tarkempaa tietoa työsuhteen laadusta, joten noudatimme uudelleen luokittelussa vastaavaan tilanteeseen kehitettyä luokittelukäytäntöä. Luokittelimme yhdeksänportaisen ESeC-muuttujan edelleen viisiportaiseksi: 1) palvelustyöluokka (engl. *the salariat*), 2) välitason työntekijät (engl. *intermediate employee*), 3) pienet työnantajat ja itsensä työllistävät (engl. *small employers and self-employed*), 4) asiakaspalvelutyöntekijät (engl. *lower services, sales and clerical occupations*), 5) alemmat tekniset ja rutiininomaiset työntekijät (engl. *lower technical and routine occupations*). Puuttuvista työsuhteen laatua koskevista tiedoista johtuen aineistossa ei ollut yhtään luokkaan kolme kuuluvaa havaintoa.

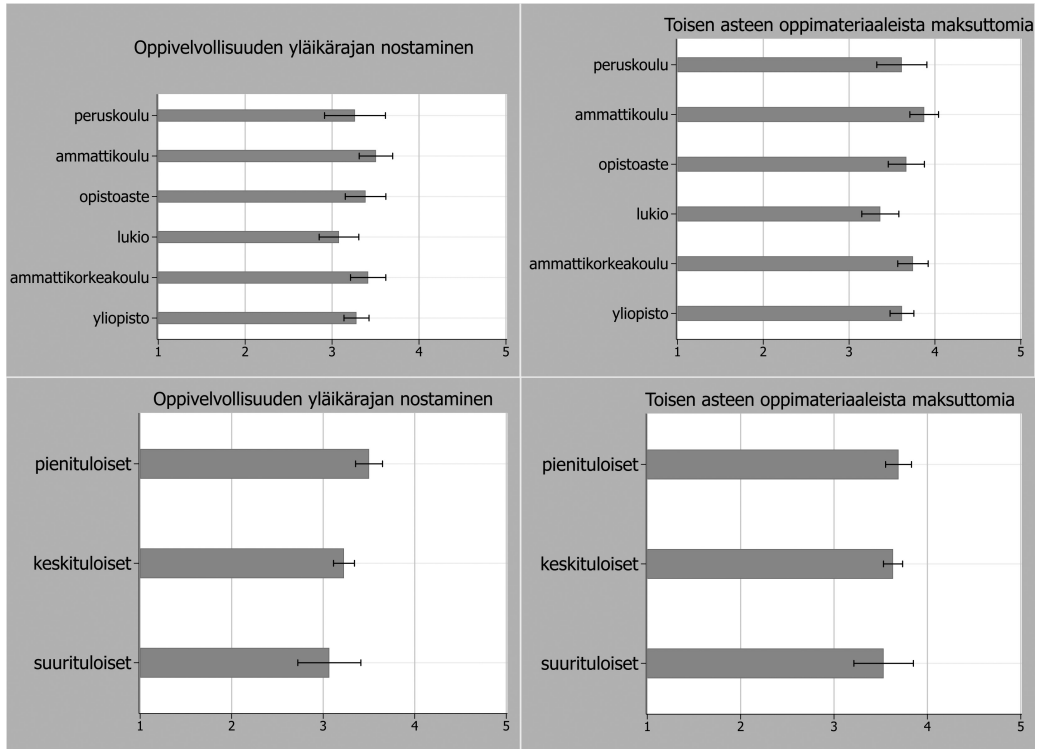
Käytämme analyysimenetelmänä lineaarista regressioanalyysia, joka soveltuu tässä kyseessä oleville välimatka-asteikollisille selitettäville muuttujille. Tulosten tulkitsemisen helpottamiseksi olemme raportoineet tulokset regressiomallien pohjalta laskettuina ennustettuina arvoina. Varsinaisten selittävien muuttujien lisäksi regressiomalleissa on mukana sukupuoli, ikä, iän neliö, ammattiluokka (kansalaisten kohdalla) ja ammattiyhdistyksen jäsenyys. Kaikkia hypoteeseja ei kuitenkaan ollut selittävien muuttujien luonteesta johtuen joko mahdollista tai mielekäästä testata kummallakin aineistoilla. Testasimme tuloihin ja koulutukseen liittyviä hypoteeseja (H1 ja H6) ainoastaan kansalaisaineistolla, koska päättäjäaineistossa tuloluokan ja koulutustason vaihtelu oli erittäin vähäistä sen koostuessa pääasiassa suurituloisista ja akateemisen koulutuksen saaneista vastaajista. Lapsuuden perheen toimeentuloa ja vanhempien ammatteja kysyttiin ainoastaan päättäjäaineistossa, joten sosiaalista liikkuvuutta koskevaa hypoteesia 5 testattiin vain päättäjien keskuudessa. Vastaajan arviota omasta asemasta suhteessa muihin sekä arviota oman aseman aiemmasta ja tulevasta kehittämisestä on sen sijaan mitattu kummassakin aineistossa keskenään identtisillä kysymyksillä. Näin ollen hypoteeseja 2–4 voidaan tarkastella sekä kansalaisten että päättäjien kohdalla. Kansalaisten ja päättäjien välisiä näkemyseroja koskevan hypoteesin 7 testaamiseksi kansalais- ja päättäjäkyselyjen aineistot yhdistettiin selitettävien muuttujien osalta. Näissä analyyseissa kansalaisaineistoa ei ole erikseen painotettu, millä ei osoittautunut olevan käytännössä juurikaan vaikutusta vastausten jakautumisen kannalta.

Oppivelvollisuus uudistuksen kannatus kansalaisten ja päättäjien keskuudessa

Aloitamme tarkastelumme yhteiskunnallisen aseman kahdella perinteisellä mittarilla, eli tuloilla ja koulutuksella. Oletimme näiden vetävän kahteen eri suuntaan: siinä missä korkea tulotaso laskee oppivelvollisuus uudistuksen kannatusta (H1), korkea koulutus lisää sitä (H6). Kuvio 1 kuvaa lineaarisista regressiomalleista laskettuja ennustettuja arvoja oppivelvollisuus uudistuksen kannattamiselle ja niiden 95 prosentin luottamusvälejä malleissa, joissa riippumattomina muuttujina ovat vastaajan koulutustaso ja tuloluokka. Siitä nähdään, että oppivelvollisuuden pidentämisen kannatus on hypoteesimme mukaisesti tilastollisesti merkitsevästi korkeampaa pienituloisten kansalaisten keskuudessa. Sen sijaan tuloluokkien välinen ero ei ole tilastollisesti merkitsevä toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuden kohdalla. Tämä on yllättävä havainto siinä mielessä, että oppimateriaaleista koituvat kustannukset kasvattavat opetuksen henkilöstökulujen ohella uudistuksesta koituvia julkisen sektorin menoja, mihin suurituloisten voi olettaa suhtautuvan varauksella.

Koulutus ei näytä juurikaan olevan yhteydessä oppivelvollisuus uudistukseen kannatukseen. Uudistus saa kannatusta kaikilta koulutusasteilta, mutta koulutusluokkien välisen erot ovat hyvin pieniä. Toisin kuin oletimme, korkeakoulutus ei näyttäisi lisäävän taipumusta nähdä uudistus koko yhteiskuntaa hyödyttävänä investointina osaamisen ja työllistymisen parantamiseksi.

Kuvio 1. Oppivelvollisuuden pidentämisen ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuden kannatus kansalaisten (n = 1 458) koulutustason ja tuloluokkien mukaan.

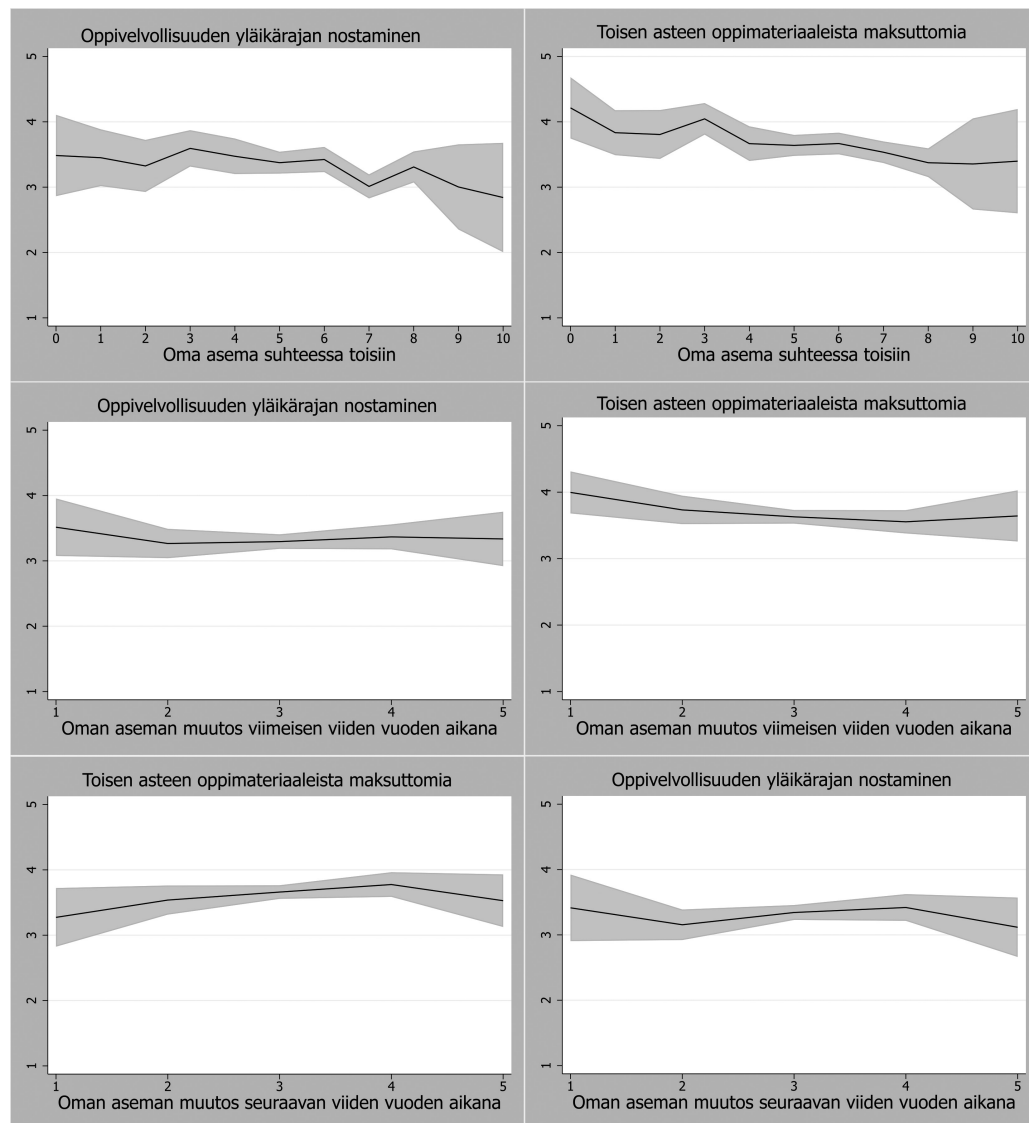
Luvut ovat ennustettuja arvoja uudistuksen kannattamiselle (1=en kannata lainkaan, 2=en juurikaan kannata, 3=en osaa sanoa, 4=kannatan jossain määrin, 5=kannatan erittäin paljon). Jana pylväiden päässä osoittaa arvon vaihtelun 95 prosentin luottamusväillä. Arvot pohjautuvat kahteen erilliseen lineaariseen regressiomalliin, joissa riippuvina muuttujina oppivelvollisuuden ikärajan nostaminen (vas.) ja oppimateriaalien maksuttomuus (oik.).

Seuraavaksi tarkastelemme oppivelvollisuusuudistuksen kannatusta sen mukaan, millaiseksi kansalaiset (kuvio 2) ja päättäjät (kuvio 3) arvioivat oman yhteiskunnallisen asemansa suhteessa toisiin ihmisiin ja miten he arvioivat sen kehittyneen edellisen ja seuraavan viiden vuoden aikana. Kuviot 2 ja 3 kuvaavat lineaarisista regressiomalleista laskettuja ennustettuja arvoja oppivelvollisuusuudistuksen kannattamiselle ja niiden 95 prosentin luottamusvälejä malleissa, joissa riippumattomina muuttujina ovat oma yhteiskunnallinen asema suhteessa toisiin ja sen muutos edeltävän ja tulevan viiden vuoden aikana. Hypoteesiemme 2–4 mukaan matala arvio kullakin näillä yhteiskunnallisen aseman subjektiivisella mittarilla olisi yhteydessä myönteisempään suhtautumiseen niin oppivelvollisuuden pidentämiseen kuin toisen asteen maksuttomuuteen.

Ne kansalaiset, jotka näkevät oman suhteellisen yhteiskunnallisen asemansa matalana, suhtautuvat jonkin verran myönteisemmin oppivelvollisuuden pidentämiseen ja etenkin toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuteen kuin korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa olevat (kuvio 2). Sen sijaan oppivelvollisuusuudistusta koskevat näkemykset eivät näytä juurikaan vaihtelevan taloudellisen aseman arvioi-

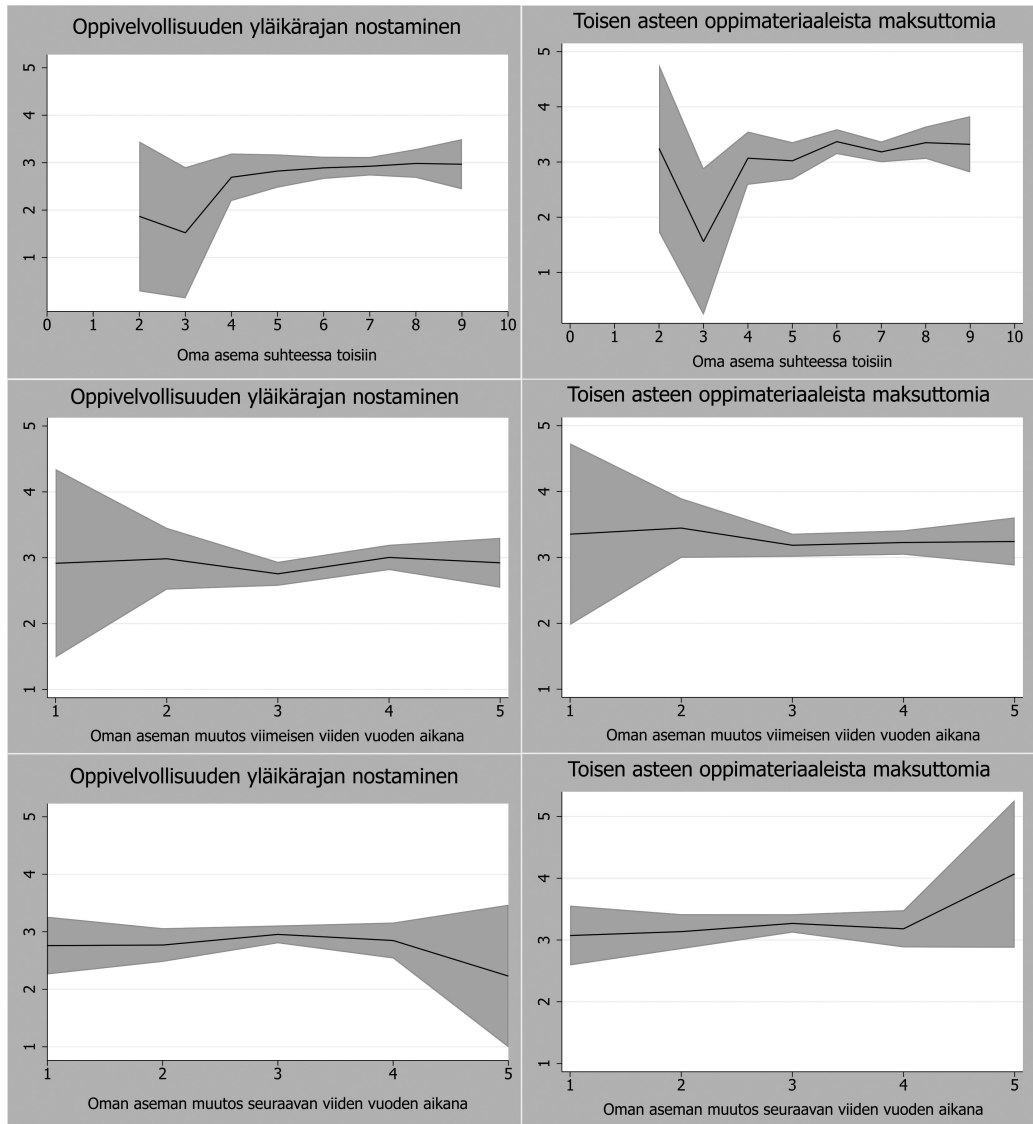
dun kehityksen mukaan. Päätäjillä mikään kolmesta yhteiskunnallisen aseman subjektiivisesta mittarista ei ole tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä oppivelvollisuusuudistuksen kannatukseen (kuvio 3).

Kuvio 2. Oppivelvollisuuden pidentämisen ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuden kannatus kansalaisten yhteiskunnallisen aseman ja sen muutoksen mukaan (n = 1 458).

Pystyakselin luvut ovat ennustettuja arvoja uudistuksen kannattamiselle (1=en kannata lainkaan, 2=en juurikaan kannata, 3=en osaa sanoa, 4=kannatan jossain määrin, 5=kannatan erittäin paljon). Vaaka-akselin luvut ensimmäisissä kuvioissa kertovat vastaajan arvion omasta yhteiskunnallisesta asemastaan suhteessa muihin asteikolla yhdestä kymmeneen (1=erittäin matala, 10=erittäin korkea). Kahdessa seuraavassa kuviossa vaaka-akseli kuvaa kokemusta yhteiskunnallisen aseman muutoksesta viimeisen ja seuraavan viiden vuoden aikana (1=laskenut/laskee paljon, 2=laskenut/laskee jonkin verran, 3=pysynyt/pysyy ennallaan, 4=noussut/nousee jonkin verran, 5=noussut/nousee paljon). Harmaa alue viivan molemmin puolin osoittaa arvon vaihtelun 95 prosentin luottamustasvällä. Ennustetut arvot pohjautuvat kahteen erilliseen lineaariseen regressiomalliin, joissa riippuvina muuttujina oppivelvollisuuden ikärajan nostaminen (vas.) ja oppimateriaalien maksuttomuus (oik.).

Kuvio 3. Oppivelvollisuuden pidentämisen ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuden kannatus päättäjien yhteiskunnallisen aseman ja sen muutoksen mukaan (n = 653 ja n = 640).

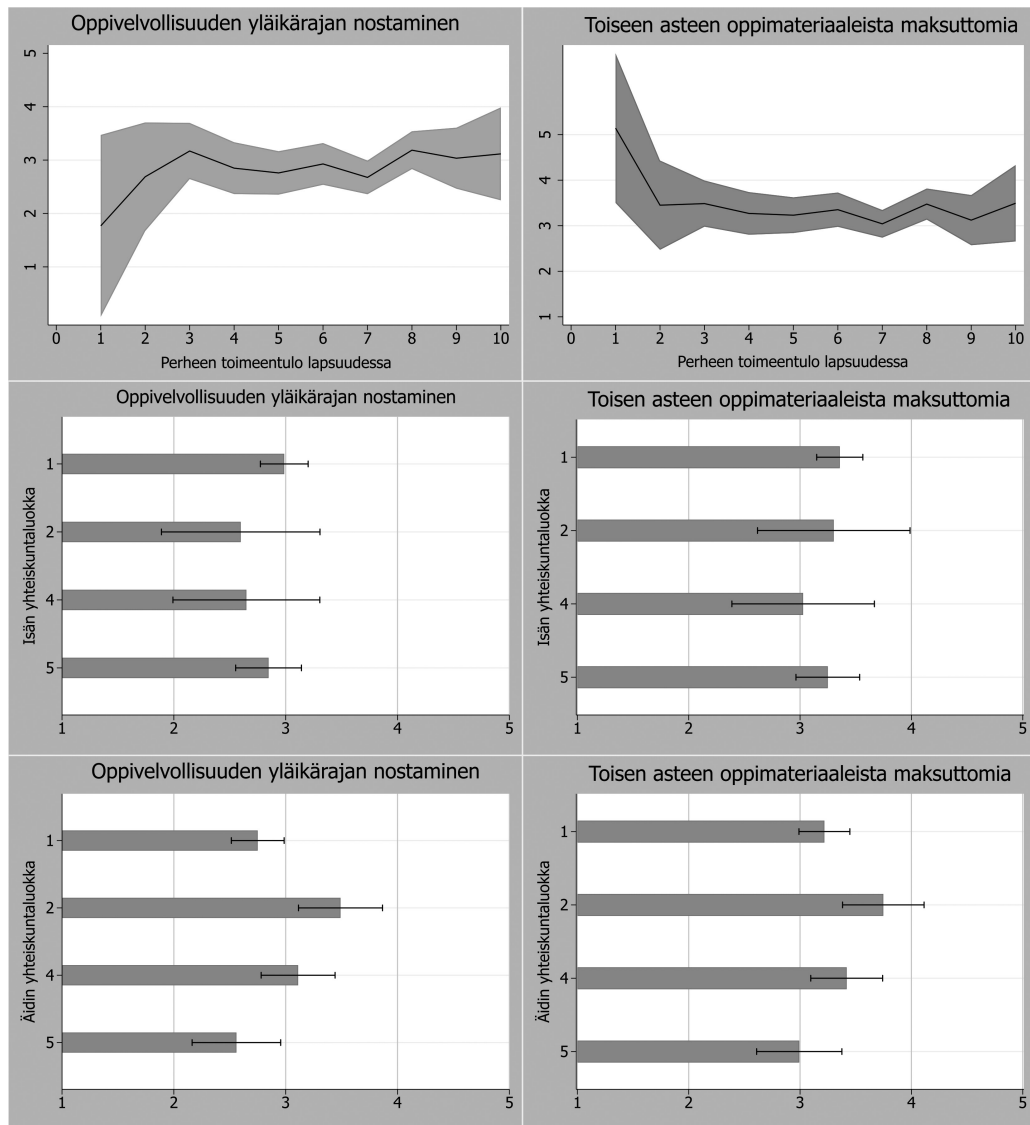

Pystyakselin luvut ovat ennustettuja arvoja uudistuksen kannattamiselle (1=en kannata lainkaan, 2=en juurikaan kannata, 3=en osaa sanoa, 4=kannatan jossain määrin, 5=kannatan erittäin paljon). Vaaka-akselin luvut ensimmäisissä kuvioissa kertovat vastaajan arvion omasta yhteiskunnallisesta asemastaan suhteessa muihin asteikolla yhdestä kymmeneen (1=erittäin matala, 10=erittäin korkea). Kahdessa seuraavassa kuviossa vaaka-akseli kuvaa kokemusta yhteiskunnallisen aseman muutoksesta viimeisen ja seuraavan viiden vuoden aikana (1=laskenut/laskee paljon, 2=laskenut/laskee jonkin verran, 3=pysynyt/pysyy ennallaan, 4=noussut/nousee jonkin verran, 5=noussut/nousee paljon). Harmaa alue viivan molemmiin puolin osoittaa arvon vaihtelun 95 prosentin luottamustavallisuudella. Ennustetut arvot pohjautuvat kahteen erilliseen lineaariseen regressiomalliin, joissa riippuvina muuttujina oppivelvollisuuden ikärajan nostaminen (vas.) ja oppimateriaalien maksuttomuus (oik.).

Kuviossa 4 tarkastellaan sosiaalista liikkuvuutta päättäjääineiston pohjalta. Kuviossa 4 kuvataan lineaarisen regressiomallin pohjalta laskettuja ennustettuja arvoja oppivelvollisuusudistuksen kannattamiselle ja niiden 95 prosentin luottamusvälejä malleissa, joissa riippumattomina muuttujina ovat vastaajan äidin ja isän yhteiskuntaluokka ja vastaajan perheen toimeentulo lapsuudessa. Vastaajajoukkoon valikoidut päättäjät ovat saavuttaneet lähtökohdistaan riippumatta korkean ammattiaseman, mikä merkitsee, että he ovat joko säilyttäneet jo lapsuuden perheessä vallinneen aseman tai liikkuneet siitä ylöspäin. Oletimme, että omakohtainen kokemus nostaa oppivelvollisuusudistuksen kannatusta, koska korkeatasoinen maksuton koulutus on Suomessa keskeinen yhteiskunnallisen aseman nousemisen väylä. Hyödynnämme ensimmäisenä mittarina päättäjien arviota perheensä toimeentulosta lapsuudessa. Vastaajia ohjeistettiin valitsemaan merkityksellisin perhe, mikäli vastaajalla oli lapsuudessa useampia perheitä. Hyvin heikosti toimeentulevia perheitä oli vähän, joten luottamusväli kasvaa heikoiten toimeentulevilla suureksi. Tulosten perusteella havaitaan, että näkemykset oppivelvollisuudesta ja maksuttomasta toisesta asteesta ovat melko samankaltaisia kaikissa lapsuuden perheen toimeentuloluokissa, eivätkä erot ole tilastollisesti merkitseviä.

Käytimme toisena liikkuvuuden mittarina vanhempien ammatteja. Isän kohdalla yhteiskuntaluokkien välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja oppivelvollisuuden pidentämisen tai toisen asteen maksuttomuuden suhteen. Äidin yhteiskuntaluokan kohdalla ne vastaajat, joiden äidit edustivat välitason työntekijöitä, kannattivat sekä oppivelvollisuuden pidentämistä että toisen asteen maksuttomuutta enemmän verrattuna niihin vastaajiin, joiden äidit kuuluivat palvelustyöluokkaan tai alempiin tekniisiin ja rutiininomaisiin työntekijöihin. Tämän perusteella ei kuitenkaan voida vahvistaa hypoteesiamme siitä, että ylöspäin suuntautunutta sosiaalista liikkuvuutta kokeneet kannattaisivat muita enemmän oppivelvollisuuden pidentämistä (H5).

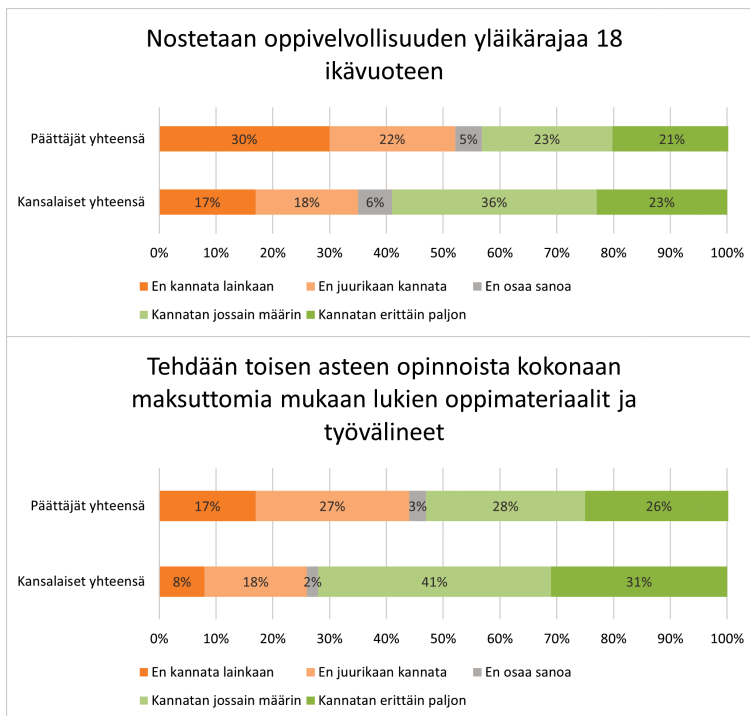
Kuvio 4. Oppivelvollisuuden pidentämisen ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuden kannatus päättäjien lapsuuden perheen toimeentulon sekä isän ja äidin ammatin mukaan (n = 392 ja n = 386).

Yläriivin kuvioissa pystyakselin luvut ovat ennustettuja arvoja uudistuksen kannattamiselle (1=en kannata lainkaan, 2=en juurikaan kannata, 3=en osaa sanoa, 4=kannatan jossain määrin, 5=kannatan erittäin paljon). Vaaka-akselin luvut ensimmäisissä kuvioissa kertovat vastaajan arvion perheensä toimeentulosta lapsuudessa asteikolla yhdestä kymmeneen (0=heikosti toimeentuleva, 10=hyvin toimeentuleva). Harmaa alue viivan molemmin puolin osoittaa arvon vaihtelun 95 prosentin luottamustasvälillä. Toisissa ja kolmansissa kuvioissa vaaka-akselin luvut ovat ennustettuja arvoja uudistuksen kannattamiselle. Pystyakselilla on isän ja äidin pääasiallinen ammatti (1=palvelustyöluokka, 2=välitason työntekijät, 3=pienet työnantajat ja itsensä työllistävät 4=asiakaspalvelutyöntekijät, 5=alemmat tekniset ja rutiininomaiset työntekijät). Jana pylväiden päässä osoittaa arvon vaihtelun 95 prosentin luottamustasvälillä. Ennustetut arvot pohjautuvat kahteen eriliseen lineaariseen regressiomalliin, joissa riippuvina muuttujina oppivelvollisuuden ikärajan nostaminen (vas.) ja oppimateriaalin maksuttomuus (oik.).

Lopuksi vertailemme kansalaisten ja päättäjien näkemyksiä oppivelvollisuusuudistuksesta, mitä varten yhdistimme kansalais- ja päättäjääineistot toisiinsa. Kansalaisten osalta käytettiin painottamatonta aineistoa, sillä mielenkiinnon kohteena olevien muuttujien jakaumat painoilla ja ilman painoja olivat jokseenkin samankaltaiset. Tarkastelimme ryhmien välisiä eroja Wilcoxonin merkittyjen sijalukujen testillä, sillä muuttujat eivät olleet normaalisti jakautuneita, jolloin t-testin oletukset eivät täyttyneet. Erot kansalaisten ja päättäjien välillä kummankin kysymyksen osalta ovat tilastollisesti merkitseviä 95 prosentin luottamustasolla.

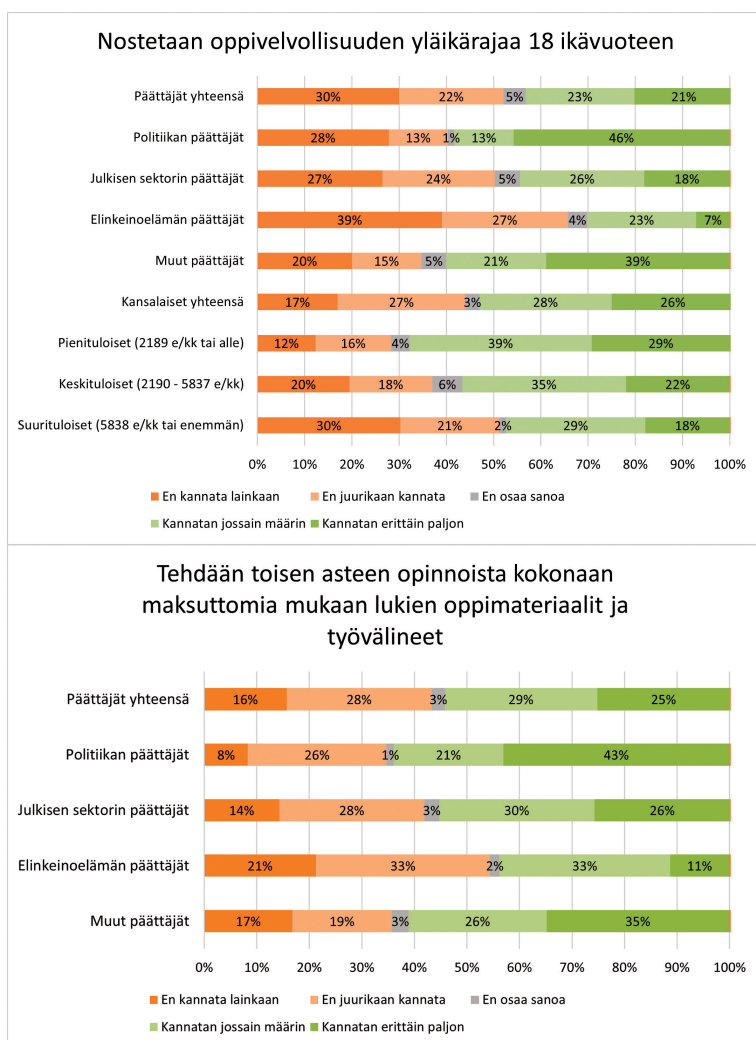
Kuvioissa 5 ja olemme tarkastelleet päättäjien ja kansalaisten näkemyksiä oppivelvollisuusuudistuksesta. Oletuksemme oli, että päättäjät ovat keskimäärin kansalaisia tulevaisuusorientoituneempia ja suhtautuvat siten uudistukseen myönteisemmin (H7). Tämä ei kuitenkaan saa tukea, vaan kuviosta 5 nähdään, että kansalaiset suhtautuvat päättäjiä myönteisemmin oppivelvollisuuden pidentämiseen ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuteen. Oppivelvollisuuden pidentämistä kannattaa yli puolet kansalaisista (59 %). Oppivelvollisuuden pidentäminen jakaa kuitenkin päättäjät kahteen osaan. Päättäjistä 44 prosenttia kannattaa uudistusta, kun taas 52 prosenttia vastustaa. Toisen asteen oppimateriaalien muuttaminen maksuttomaksi on suositumpi politiikkatoimi kuin oppivelvollisuuden pidentäminen: selvä enemmistö (72 %) kansalaisista kannattaa oppimateriaalien maksuttomuutta. Kansalaisten tapaan maksuton toinen aste saa myös päättäjiltä oppivelvollisuuden pidentämistä suuremman kannatuksen, yli puolet päättäjistä (54 %) kannattaa maksuttomuutta.

Kuvio 5. Päättäjien (n = 806) ja kansalaisten (n = 2 106) näkemykset oppivelvollisuuden pidentämisestä ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuudesta (%).

Kuviossa 6 olemme tarkastelleet päättäjien näkemyksiä oppivelvollisuus uudistuksesta vielä työskentelysektoreittain sen selvittämiseksi, olisiko jokin ryhmä kansalaisia myönteisempiä. Tarkastelimme kansalaisten ja eri päättäjärühmien välisiä eroja Kruskal–Wallis -testillä. Eri ryhmien välillä oli tilastollisesti merkitseviä eroja sekä oppivelvollisuuden pidentämisen että toisen asteen maksuttomuuden suhteen. Paritusten vertailujen perusteella kansalaiset näyttävät eroavan molempien kysymysten suhteen elinkeinoelämän ja julkisen sektorin päättäjistä, mutta eivät politiikan päättäjistä tai muista päättäjistä. Lisäksi elinkeinoelämän päättäjät eroavat muista päättäjistä molempien kysymysten suhteen ja julkisen sektorin päättäjät eroavat muista päättäjistä oppivelvollisuuden pidentämisen nostamisen suhteen ja politiikan ja elinkeinoelämän päättäjistä toisen asteen maksuttomuuden suhteen.

Myönteisimmin oppivelvollisuuden pidentämiseen suhtautuvat politiikan päättäjät sekä ryhmä ”muut päättäjät”, joka koostuu palkansaajajärjestöjen, korkeakoulujen, tutkimuslaitoksen, ajatushautomojen, median ja vaikuttajaviestintätoimistojen edustajista. Elinkeinoelämän päättäjät suhtautuvat uudistukseen päättäjärühmistä kriittisimmin. Kiinnostavaa on, että oppivelvollisuuden pidentämiseen kaikista kriittisimmin suhtautuvat kuitenkin kuntapäättäjät, jotka on laskettu osaksi julkisen sektorin päättäjiä. Tausta-aineistosta käy ilmi, että ainoastaan neljännes kunnanjohtajista ja kuntien hallintojohtajista kannattaa oppivelvollisuuden pidentämistä. Kunnilla on paljon vastuuta oppivelvollisuuden pidentämisen toimeenpanosta, maksuttomien oppimateriaalien hankkimisesta sekä näiden kustannuksista, mikä selittää kunnapäättäjien kriittistä kantaa.

Kuvio 6. Päättäjien näkemykset oppivelvollisuuden pidentämisestä ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuudesta sektorin mukaan (%) (n = 806).

Päätelmät

Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa koulutuspolitiikan keskeinen tavoite on ollut taata nuorille mahdollisimmat yhdenvertaiset mahdollisuudet kouluttautumiseen. Puolueet ovat jakaneet laajasti tämän päämäärän, ja erimielisyys on koskenut lähinnä keinoja sen saavuttamiseksi. Tarkastelimme tässä artikkelissa kansalaisten ja eri alojen päättäjien suhtautumista joulukuussa 2020 päätettyyn oppivelvollisuusuu-
distukseen, jossa oppivelvollisuus pidennettiin 18 ikävuoteen ja toisen asteen oppi-
materiaaleista tehtiin maksuttomia. Kyse on monella tapaa historiallisesta koulutus-

poliittisesta ratkaisusta, jonka voi nähdä jatkona 1920- ja 1960-luvuilla toteutetuille oppivelvollisuus uudistuksille.

Aikaisempaan tutkimusnäyttöön nojautuen lähtökohtamme oli, että yhteiskunnallinen asema ohjaa asennoitumista uudistukseen kahdesta eri näkökulmasta. Mikäli uudistusta lähestytään tasa-arvonäkökulmasta, taloudellinen kustannus-hyöty-puntarointi voi näyttäytyä keskeisenä vaikuttimena. Näin ollen oletimme, että siinä missä uudistus näyttäytyy heikossa yhteiskunnallisessa asemassa oleville koulutuksellista eriarvoisuutta torjuvana tasa-arvotekona, hyvässä asemassa olevat kokevat sen lähinnä uutena veronkorotuspainetta lisäävänä julkisen talouden rasitteena. Sen sijaan työllisyyden kannalta tarkasteltuna uudistus voi näyttäytyä pitkän aikavälin tulevaisuusinvestointina. Tästä tulokulmasta oletimme sen saavan tukea korkeammin koulutetuilta ja päättäjiltä, joiden on yleisesti havaittu kannattavan muita enemmän tulevaisuusorientoituneempaa politiikkaa (ks. Christensen & Rapeli 2021; Rapeli 2023).

Havaitsimme hypotesimme mukaisesti, että oppivelvollisuuden pidentäminen saa eniten tukea pienituloisilta ja vähiten suurituloisilta kansalaisilta. Kyseistä yhteyttä ei kuitenkaan yllättäen ollut havaittavissa suhtautumisessa oppimateriaalien maksuttomuuteen. Kansalaiset, jotka näkevät oman yhteiskunnallisen asemansa matalana suhteessa toisiin, suhtautuvat niin ikään jonkin verran myönteisemmin oppivelvollisuuden pidentämiseen ja erityisesti toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuuteen kuin asemansa korkeaksi kokevat. Vaikka päättäjien osalta vastaavaa yhteyttä ei havaittu, kansalaisaineistosta saatu tulos vahvistaa käsitystä siitä, että arvio omasta yhteiskunnallisesta asemasta on yhteydessä tulonsiirtojen kannatukseen ja haluun hillitä eriarvoisuutta (vrt. Brown-Iannuzzi ym. 2015; Duman 2019; Kuziemko ym. 2014). Nämä yhteydet vaikuttavat ymmärrettäviltä vanhempien ja lasten välisen koulutustason vahvan riippuvuuden kannalta, mitä kasvatussociologiassa kuvataan itsepintaisen eriarvoisuuden käsitteellä (engl. *persistent inequality*, ks. Shavit ja Blossfeld 1993; ks. kuitenkin Kivinen ym. 2012). Heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa olevat haluavat todennäköisesti oppivelvollisuutta pidentämällä edistää myös heikommista lähtökohdista tulevien mahdollisuuksia päästä kiinni perusasteen jälkeiseen koulutukseen ja ehkäistä siten koulutustason ylisukupolvista periytymistä. Omakohtainen kokemus sosiaalisesta noususta, mitä testasimme päättäjien kohdalla, ei sen sijaan näyttänyt olevan yhteydessä oppivelvollisuus uudistuksen kannatukseen.

Hypotesimme uudistuksen kansalaisiin verrattuna suuremmasta kannatuksesta päättäjien keskuudessa ei saanut tukea. Enemmistö kansalaisista kannattaa oppivelvollisuuden pidentämistä ja maksutonta toista astetta, mutta päättäjät ovat jakautuneet kahtia suhtautumisessaan kumpaankin uudistukseen. Siinä missä poliittiset päättäjät ovat kannoissaan lähellä kansalaisia, julkisen sektorin ja etenkin elinkeinoelämän edustajat ovat huomattavasti varauksellisempia. Vaikuttaisikin siltä, että nämä päättäjryhmät eivät niinkään näe oppivelvollisuuden pidentämistä pitkän tähtäimen työllisyysinvestointina, vaan enemmänkin julkisen sektorin menoja kas-

vattavana politiikkatoimena. Tämä on linjassa aiempien tutkimusten kanssa, joissa on havaittu taloudellisen eliitin olevan huolissaan pohjoismaalaisen hyvinvointimallin aiheuttamasta taloudellisesta rasituksesta (Kantola & Kuusela 2019; Wass ym. 2020).

Myöskään hypoteesimme uudistuksen suuremmasta kannatuksesta korkeakoulu-tettujen keskuudessa ei saanut tukea, vaan uudistukseen suhtautuminen on melko tasaista koulutusasteesta riippumatta. On mahdollista, että korkeammin koulutetut eivät ole vakuuttuneita siitä, että oppivelvollisuuden pidentäminen ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuus olisi kestävä ratkaisu koulutukselliseen eriytymiseen ja työmarkkinoiden kohtaanto-ongelmiin. He voivat pikemminkin nähdä maksuttomuuden lyhyen tähtäimen pikaratkaisuna ja oppivelvollisuuden pidennyksen yksinkertaisena menolisäyksenä, joka on mekaaninen valtiotason ratkaisu joustavampien, motivaatiolähtöisten yksilöllisten ratkaisujen sijaan.

Kokonaisuudessaan tuloksemme viittaavat siihen, että oppivelvollisuusuudistuksen kannatus on vain osittain yhteydessä yhteiskunnalliseen asemaan. On mahdollista, että oppivelvollisuusuudistus on siinä määrin puoluepolitisoitunut kysymys, että siihen suhtautuminen jäsentyy vahvasti poliittisen ideologian pohjalta. Aiemman tutkimuksen mukaan poliittiset jakolinjat ovatkin tässä kysymyksessä selvät (Nemčok ym. 2023; Wass ym. 2021). Uudistuksia ajaneiden puolueiden eli Vasemmistoliiton, SDP:n ja Vihreiden kannattajat näkevät uudistukset vahvasti tervetulleina niin kansalaisten että päättäjien keskuudessa. Molemmissa ryhmissä kriittisimmin oppivelvollisuusiän nostoon suhtautuvat Perussuomalaisten ja Kokoomuksen kannattajat, kun taas Keskustaa kannattavat päättäjät asemoituvat näissä kysymyksissä lähemmäksi oikeisto- kuin vasemmistopuolueiden kannattajia. Kuten oppivelvollisuuskeskustelussa on aiemmin havaittu (ks. Torsti 2021), puolueiden näkemyserot ovat olleet ja ovat edelleen huomattavan suuria. Vasemmistopuolueet ajavat yhdenvertaisia koulutusmahdollisuuksia järjestelmätason velvoittavuuden kautta, ja poliittinen oikeisto painottaa opiskelijoiden valinnanvapautta. Tämä jaottelu näkyy selvästi paitsi puolueiden linjassa myös kannattajien näkemyksissä, mikä jättää vähemmän tilaa luokkapohjaiselle asennoitumiselle.

Tutkimuksemme päätelmä on näin ollen, että oppivelvollisuuden tyyppisessä laajassa koulutuspoliittisessa kysymyksessä raha vaikuttaa, mutta ei kuitenkaan ratkaise. Laajan tutkimuskirjallisuuden pohjalta on havaittu, että tulotasolla on selvä yhteys tulonjakoon liittyvissä kysymyksissä. Tältä pohjalta on loogista, että sama näkyy myös oppivelvollisuuden pidentämisessä ja toisen asteen oppimateriaalien maksuttomuudessa, joissa kyse on tulonsiirrosta ja lyhyellä tähtäimellä julkisen sektorin menojen kasvattamisesta. Tästä näkökulmasta on erityisen kiinnostavaa, että ideologisen näkemyksen on havaittu painavan tulotasoon nähden enemmän erityisesti vasemmistolaisten äänestäjien keskuudessa (Armingeon & Weisstanner 2021). Vaikka oman edun argumentti (engl. *self-interest hypothesis*) puoltasi tulonsiirtojen vastustamista, vaakakupissa ideologiset tasa-arvoon nivoutuvat arvostukset painavat lopulta enemmän. Tämä selittää osaltaan sitä, miksi esimerkiksi suurituloiset vasem-

mistolaiset kannattavat tulonsiirtoja, vaikka tuloluokka muuten vaikuttaisi tulonsiirtojen kannatukseen negatiivisesti. Vastaavasti oppivelvollisuuden kohdalla ideologisen näkemyksen suurempi painoarvo selittää osaltaan sitä, miksi oppivelvollisuus saa kannatusta osalta korkeassa asemassa olevilta päättäjiltä.

Poliittisella kamppailulla oppivelvollisuudesta on yli sadan vuoden päähän ulottuva historia. Jakolinjojen on havaittu pysyneen läpi sadan vuoden samansuuntaisina (Torsti 2021), eikä koulutuksellisen tasa-arvon työkaluista näytä edelleenkaan vallitsevan yksimielisyyttä. Nyt 2020-luvulla jakolinja näyttää piirtyvän yhteiskunnallisen aseman sijaan erityisesti ideologisen suhtautumisen ympärille. Oppivelvollisuuden pidentäminen on vahvasti puoluepolitisoitunut asiakysymys, jossa keskusta sijoittuu punavihreän ja oikeistolaisten ryhmittymien väliin. Jatkossa olisi perusteltua tutkia, näkyykö ideologian merkittävä rooli suhtautumisessa myös muihin koulutuspolitiikan uudistuksiin ja onko yhteiskunnallisen aseman painoarvo asenteiden ohjaajana yleisemmin heikkenemässä poliittisissa kysymyksissä. Toinen tärkeä tarkastelukohde liittyy koulutuksen ja koulutusasenteiden väliseen yhteyteen, jotta voitaisiin lisätä ymmärrystä vallitsevasta tulevaisuuden koulutuspoliittisten ratkaisujen kannatuspohjasta.

Artikkeli on laadittu osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa ”Kansalaisuuden kuilut ja kuplat (BIBU)” -tutkimushanketta (hanke nro 312710).

Lähteet

- Ahonen, S. 2021. Kiistelty oppivelvollisuus. *Koulu ja menneisyys* 58(2021), 8–37.
<https://doi.org/10.51811/km.102429>
- Andersen, R., Curtis, J. & Brym, R. 2021. Public support for social security in 66 countries: Prosperity, inequality, and household income as interactive causes. *The British Journal of Sociology*, <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12842>
- Ares, M. 2020. Changing classes, changing preferences: How social class mobility affects economic preferences. *West European Politics* 43 (6), 1211–1237. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1644575>
- Armington K. & Weisstanner D. 2021. Objective conditions count, political beliefs decide: The conditional effects of self-interest and ideology on redistribution preferences. *Political Studies*, e-julkaisu maaliskuu 2021. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0032321721993652> (Luettu 24.8.2023.)
- Asplund, R. 2001. Kannattaako Suomessa kouluttautua. Teoksessa E. Tuominen (toim.) *Muuttuva työ ja eläketurva*. Helsinki: Eläketurvakeskus, 8–27.
- Blekesaune, M. & Quadagno, J. 2003. Public attitudes toward welfare state policies: A comparative analysis of 24 nations. *European Sociological Review* 19 (5), 415–427. <https://doi.org/10.1093/esr/19.5.415>
- Brown-Iannuzzi, J.L., Lundberg, K.B., Kay, A.C. & Payne, B.K. 2015. Subjective status shapes political preferences. *Psychological Science* 26 (1), 15–26. <https://doi.org/10.1177/0956797614553947>
- Choi, G. 2021. Individuals' socioeconomic position, inequality perceptions, and redistributive preferences in OECD countries. *The Journal of Economic Inequality* 19, 239–264. <https://doi.org/10.1007/s10888-020-09471-6>
- Cojocaru, A. 2014. Prospects of upward mobility and preferences for redistribution: Evidence from the Life in Transition Survey. *European Journal of Political Economy* 34(C), 300–314. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2014.03.003>
- Corneo, C. & Gruner, H.P. 2002. Individual preferences for redistribution. *Journal of Public Economics* 83 (1), 83–107.
- Christensen, H.S. & Rapeli, L. 2021. Immediate rewards or delayed gratification? A conjoint survey experiment of the public's policy preferences. *Policy Sciences* 54, 63–94.
- Cruces, G., Perez-Truglia, R. & Tetaz, M. 2013. Biased perceptions of income distribution and preferences for redistribution: Evidence from a survey experiment. *Journal of Public Economics* 98, 100–112. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2012.10.009>
- Duman, A. 2019. Subjective social class and individual preferences for redistribution: Cross-country empirical analysis. *International Journal of Social Economics* 47 (2), 173–189. <https://doi.org/10.1108/IJSE-06-2019-0377>
- Elinkeinoelämän keskusliitto 2020. EK:n vaihtoehto oppivelvollisuuden pidentämiselle: lisää tukea oppimiseen ja perustason mielenterveyspalvelut kouluihin. <https://ek.f/ajankoh-taista/tiedotteet/ekn-vaihtoehto-oppivelvollisuuden-pidentamisellessa-lisaa-tukea-oppimiseen-ja-perustason-mielenterveyspalvelut-kouluihin/> (Luettu 24.8.2023.)

- Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA 2018. Me olemme keskiluokka. Helsinki: Taloustieto Oy. https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2018/05/eva_fakta_keskiluokka.pdf (Luettu 24.8.2023.)
- Eskelinen, N., Hautala, H., Lintunen, L. & Kallio, J. 2020. Ylisukupolviselle huono-osaisuudelle altistavat ja siltä suojaavat ei-materiaaliset tekijät. Kaupunkitutkimusohjelma Tutkimuskatsauksia 3/2020. Turku: Turun kaupunki. https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/tutkimuskatsauksia_3-2020.pdf. (Luettu 24.8.2023.)
- Fisman, R., Kuziemko, I. & Vannutelli, S. 2021. Distributional preferences in larger groups: Keeping up with the Joneses and keeping track of the tail. *Journal of the European Economic Association* 19 (2), 1407–1438. <https://doi.org/10.1093/jeea/jvaa033>
- Fong, C. 2001. Social preferences, self-interest, and the demand for redistribution. *Journal of Public Economics* 82, 225–246. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(00\)00141-9](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(00)00141-9)
- Green, J. 2007. When parties and voters agree: Valence issues and party competition. *Political Studies* 55 (3), 629–655. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00671.x>
- Harris, E. 2015. SPSS Syntax for ESeC 2008 [SPSS syntax]. <https://www.ericharrison.co.uk/european-socio-economic-classification-esec.html> (Luettu 3.12.2021.)
- Harrison, E., & Rose, D. 2006. The European socio-economic classification (ESeC) user guide. Colchester: Institute for Social and Economic Research, University of Essex.
- HE 173/2020 Hallituksen esitys eduskunnalle oppivelvollisuuslaeiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Hyman, H. 1959. Political socialization: A study in the psychology of political behaviour. New York: Free Press.
- Jacobs A. & Matthews, J.S. 2012. Why do citizens discount the future? Public opinion and the timing of policy consequences. *British Journal of Political Science* 42 (4), 903–935.
- Jacobs A. & Matthews, J.S. 2017. Policy attitudes in institutional context: Rules, uncertainty, and the mass politics of public investment. *American Journal of Political Science* 61 (1), 194–207. <https://doi.org/10.1017/S0007123412000117>
- Jæger, M. 2013. The effect of macroeconomic and social conditions on the demand for redistribution: A pseudo panel approach. *Journal of European Social Policy* 23 (2), 149–163. <https://doi.org/10.1177/0958928712471225>
- Jaime-Castillo, A.M. & Marqués-Perales, I. 2019. Social mobility and demand for redistribution in Europe: A comparative analysis. *The British Journal of Sociology* 70 (1), 138–165. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12363>
- Jensen, C. & van Kersbergen, K. 2017. The politics of inequality. Houndmills, UK: Palgrave Macmillan.
- KAA 5/2018 Kansalaisaloite maksuton toisen asteen koulutus kaikille.
- Kailaheimo-Lönnqvist, S., Kilpi-Jakonen, E., Niemelä, M. & Prix, I. 2020 Eriarvoisuus koulutuksessa. Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Teoksessa Maija Mattila (toim.) Eriarvoisuuden tila Suomessa. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätö, 93–125.
- Kalenius, A. 2014. Koulutus, työllisyys ja työttömyys. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2014:13. Helsinki: opetus- ja kulttuuriministeriö.

- Kallio, J., Kauppinen, T.M. & Erola, J. 2016. Cumulative socio-economic disadvantage and secondary education in Finland. *European Sociological Review* 32 (5), 649–661.
- Kaltenthaler, K. & Ceccoli, S. 2008. Explaining patterns of support for the provision of citizen welfare. *Journal of European Public Policy* 15 (7), 1041–1068. <https://doi.org/10.1093/esr/jcw021>
- Kantola, A. & Kuusela, H. 2019. *Huipputuloiset – Suomen rikkain promille*. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, A., Saikkonen, P., Vesa, J., Wass, H. & Ahva, T. 2020. Kansalaiset koronakriisin kourissa: Mitä poliittisia toimia kannatetaan? *Kansalaisuuden kuulut ja kuplat -tutkimushanke*.
- Kivinen O., Hedman, J. & Kaipainen, P. 2012. Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa. *Eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot. Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5), 559–566.
- Kuntaliitto. 2020. Lausunto opetus- ja kulttuuriministeriölle luonnoksesta hallituksen esitykseksi oppivelvollisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/lausunto_oppivelvollisuus_1.pdf (Luettu 24.8.2023.)
- Kuziemko, I., Buell, R.W., Reich, T. & Norton, M.I. 2014. “Last-place aversion”: Evidence and redistributive implications. *The Quarterly Journal of Economics* 129 (1), 105–149. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt035>
- Lahtinen, H. 2019. Socioeconomic differences in electoral participation: Insights from the Finnish administrative registers. *Publications of the Faculty of Social Sciences* 125. Helsinki: University of Helsinki.
- Lasswell, H.D. 1936. *Politics: Who gets what, when, how*. New York: Whittlesey House.
- Linos, K. & West, M. 2003. Self-interest, social beliefs, and attitudes to redistribution: Re-addressing the issue of crossnational variation. *European Sociological Review* 19 (4), 393–409. <https://doi.org/10.1093/esr/19.4.393>
- Lupu, N. & Pontusson, J. 2011. The structure of inequality and the politics of redistribution. *American Political Science Review* 105 (2), 316–336. <https://doi.org/10.1017/S0003055411000128>
- Nemčok, M., Wass, H. & Vesa, J. 2023. Putting partisan influence into political context: How initial policy popularity and party attachment shape the effect of party cues. *Party Politics*. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13540688231191358>.
- Olivera, J. 2015. Preferences for redistribution in Europe. *IZA Journal of European Labor Studies* 4 (1), 1–18.
- Pekkarinen, T. & Uusitalo, R. 2012. Peruskoulu-uudistuksen vaikutukset. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 108 (2), 128–139.
- Pittau, M.G., Massari, R. & Zelli, R. 2012. Hierarchical modelling of disparities in preferences for redistribution. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 75 (4), 556–584. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2012.00703.x>
- Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma. 2019. *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki.

- Rapeli, L. 2023. Voter myopia reassessed. Teoksessa M. MacKenzie, M. Setälä & S. Kyllönen (toim.) *Democracy and the future*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 215–231.
- Rawls, J. 1971. *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Saunders, P. & Wong, M. 2013. Examining Australian attitudes to inequality and redistribution. *Journal of Australian Political Economy* 71, 51–75.
- Schuck, B. & Shore, J. 2019. How intergenerational mobility shapes attitudes toward work and welfare. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 682 (1), 139–154. <https://doi.org/10.1177/0002716218822457>
- Seuri, A., Uusitalo, R. & Virtanen, H. 2018. Pitäisikö oppivelvollisuusikäraja nostaa 18-vuotteen? *Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti* 23.1.2018.
- Shavit, Y. & Blossfeld, H.-P. 1993. *Persistent inequalities: a Comparative study of educational attainment in thirteen countries*. Boulder, CO: Westview Press.
- Sivistystyönantajat. 2020. Oppivelvollisuuden pidentämisen hintalappu on karkeasti alimitoitettu. <https://www.sivista.fi/tiedotteet/sivistystyonantajat-oppivelvollisuuden-pidentamisen-hintalappu-on-karkeasti-alimitoitettu/> (Luettu 24.8.2023.)
- SiVM 17/2018 Sivistysvaliokunnan mietintö KAA 5/2018 vp maksuton toisen asteen koulutus kaikille. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Sivut/SiVM_17+2018.aspx (Luettu 24.8.2023.)
- SiVM 15/2020 Sivistysvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle oppivelvollisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KassittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_173+2020.aspx (Luettu 24.8.2023.)
- Sorokin, P.A. 1959. *Social and cultural mobility*. Glencoe, III: Free Press.
- Stenborg, M. Ahola, I., Palmén, O. & Pääkkönen, J. 2021. *Talousskasvun edellytykset tulevaisuudessa – lähtökohdat, suunnat ja ratkaisut*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2021:6. Helsinki: valtiovarainministeriö.
- Svallfors, S. 1997. Worlds of welfare and attitudes to redistribution: A comparison of eight western nations. *European Sociological Review* 13 (3), 283–304.
- Talouspolitiikan arviointineuvosto. 2021. *Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti 2020* (suomenkielinen käännös). Helsinki: Talouspolitiikan arviointineuvosto, VATT Valtion talouden tutkimuskeskus.
- Tilastokeskus. 2011. *Ammattiluokitus 2010*. <https://www2.tilastokeskus.fi/fi/luokitukset/ammatti/> (Luettu 24.8.2023.)
- Torsti, P. 2021. Yhteinen ja pakollinen vai erillinen ja valinnainen? Toisen asteen oppivelvollisuusuudistus osana sadan vuoden kamppailua ja jatkumoa. *Koulu ja menneisyys* 58, 154–179.
- Vihriälä, V., Holmström, B., Korkman, S. & Uusitalo, R. 2020. *Talouspolitiikan strategia koronakriisissä*. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:13. Helsinki: valtioneuvosto.
- Wass, H., Weckström, M., Kantola, A., Kempainen, T. & Kuusela, H. 2020. Tulot tai ulos? Käytävissä olevien tulojen yhteys suomalaisten asenteisiin tulo- ja varallisuuserojen hyväksyttävyydestä ja sosiaalietuuksien järjestämisestä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (3), 309–322.
- Wass, H., Ahva, T., Kantola, A. & Saikkonen, P. 2021. Marinin hallituksen putkiremontti. Työtömyyseläkkeen poistamisen ja oppivelvollisuuden pidentämisen kannatus kansalaisten ja päättäjien keskuudessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (2), 201–209.